Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. Vol. 2 (100)

Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2 (100)

ISSN: 2663-7650

УДК 141.7:330.34:001.895(477)
DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.2(100).2026.183-194

ФРАНКОВА ВІЗІЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РОЗВОЮ В КОНТЕКСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЗНАННЄВОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Л. В. Рижак,[*] Н. О. Гребенко[**]

У статті здійснено компаративний аналіз філософської спадщини Івана Франка та сучасних концепцій людського та знаннєвого капіталу в умовах цифрової трансформації та російсько-української війни. Розкрито національний розвій України від модерного суспільства до постмодерного та суспільства знань. З'ясовано інтелектуальний потенціал освіти й науки у розвитку людського капіталу в добу модерну. Значущість освіти Іван Франко вбачав у збереженні та переданні національної пам'яті, освоєнні природничого знання та практичних навиків співжиття в соціумі. Розглянуто Франковий критичний погляд на зросійщення українського люду та імперське витіснення української мови з культурного та повсякденного життя народу. Розкрито Франкове розуміння рідної мови як носія культурної пам'яті, національної ідентичності та засобу збереження самостійного розвитку українського народу.

Проаналізовано теорії "знаннєвого капіталу" постмодерного суспільства у концепціях Ф. Махлупа, К. Боулдинґа, П. Друкера, Д. Белла, М. Кастельса та Н. Штера. Показано, що знаннєвий капітал є стратегічною силою, що забезпечує соціально-економічний розвиток постіндустріального суспільства, його інноваційність і конкурентоспроможність. Переосмислено Франкову концепцію національного розвою в контексті сучасного суспільства знань, де людський та знаннєвий капітал розглядаються як ключові ресурси свободи та стійкості України. Розглянуто знаннєвий потенціал сучасної України, який характеризує технологічна інноваційність, мережева цифровізація та інформаційна кібербезпека. Російсько-українська війна прискорила нарощування знаннєвого капіталу в оборонних технологіях. Обґрунтовано, що знаннєвий капітал – це інтелектуально-інноваційне багатство нації, що сприяє зміцненню її національної стійкості та економічної конкурентоспроможності.

Ключові слова: *філософія національного розвою, людський капітал, знаннєвий капітал, суспільство знань, національний ідеал, національна ідентичність, національна стійкість.*

[*] Рижак Людмила / Ryzhak Lyudmyla, кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри філософії (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна)
Lyudmyla.ryzhak@lnu.edu.ua
ORCID: 0000-0002-4291-3233
[**] Гребенко Назарій / Hrebenko Nazarii, аспірант кафедри філософії (Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна)
Nazarii.hrebenko@lnu.edu.ua
ORCID: 0009-0004-1114-1885

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Philosophical Sciences. Vol. 2 (100), 2026
Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки. Вип. 2 (100), 2026

FRANKO'S VISION OF NATIONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF THE FORMATION OF KNOWLEDGE CAPITAL IN MODERN UKRAINE

L. V. Ryzhak, N. O. Hrebenko

The article presents a comparative analysis of Ivan Franko's philosophical heritage and modern concepts of human and knowledge capital in the context of digital transformation and the Russo-Ukrainian War. Ukraine's national development is examined, tracing the transition from a modern society to a postmodern and knowledge-based society. The study examines the intellectual potential of education and science in the development of human capital during the modern era. Ivan Franko saw the significance of education in preserving and transmitting national memory, mastering natural science knowledge, and acquiring practical skills for social coexistence. Franko's critical perspective on the Russification of the Ukrainian people and the imperial displacement of the Ukrainian language from the nation's cultural and everyday life is examined. Franko's understanding of the native language is revealed as a bearer of cultural memory and national identity, and as a means of preserving the independent development of the Ukrainian people.

The theories of "knowledge capital" in postmodern society – as articulated by F. Machlup, K. Boulding, P. Drucker, D. Bell, M. Castells, and N. Stehr – are analyzed. It is demonstrated that knowledge capital serves as a strategic force driving the socio-economic development, innovativeness, and competitiveness of post-industrial society. Franko's concept of national development is reinterpreted within the context of the modern knowledge society, positioning human and knowledge capital as key resources for Ukraine's freedom and resilience. The knowledge potential of modern Ukraine – characterized by technological innovation, networked digitalization, and information cybersecurity – is examined. The Russo-Ukrainian war has accelerated the accumulation of knowledge capital in defense technologies. It is argued that knowledge capital constitutes a nation's intellectual and innovative wealth, contributing to the strengthening of its national resilience and economic competitiveness.

Keywords: *philosophy of national development, human capital, knowledge capital, knowledge society, national ideal, national identity, national resilience.*

Постановка проблеми. Головною ідеєю філософських розвідок Івана Франка є національний розвій України. Перспективу майбутнього філософ убачав у досягненні національного ідеалу незалежної України. І хоча цей ідеал був поза межами можливого, проте розвиток людського капіталу торував шляхи його здійснення. Сьогодні свій національний потенціал Україна розвиває в умовах повномасштабної війни проти росії, з одного боку, та конституювання суспільства знань, з іншого. Відтак, **наукова проблема** – рефлексія Франкового розуміння освіти, науки, рідної мови та людського капіталу як чинників збереження й розвитку національної ідентичності та суверенітету України. Модифікація Франкових ідей у концепт "знанєвого капіталу" суспільства знань постає умовою національної незалежності та свободи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади трансформації індустріального суспільства в інформаційне, що ґрунтується на знаннях і технологічних інноваціях, сформулювали Ф. Махлуп, К. Боулдинґ, Д. Белл, П. Друкер, М. Кастельс та ін. Їхні соціально-філософські праці започаткували дослідження ролі знань у генезі сучасних суспільств знань. Від початку XXI сторіччя суспільства знань презентують цивілізаційну систему, в якій визначальним чинником розвитку стає знаннєвий капітал: освіта, наука, знання, компетентності та технологічні інновації.

Франкіану, як науковий напрям досліджень, презентують праці відомих сучасних учених: М. Жулинського, М. Ільницького, Я. Грицака, Є. Нахліка та інших. Авторський підхід ґрунтується на рецепції Франкових ідей українського націєтворення на освітньо-наукових засадах.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення українського розвитку в умовах війни та в контексті поєднання сучасних теорій суспільства знань із філософською спадщиною Івана Франка. Незважаючи на значну кількість досліджень творчості І. Франка, проблема осмислення його концепції людського та знаннєвого капіталу у контексті сучасного суспільства знань залишається недостатньо дослідженою.

Мета статті – розкрити тенденції національного розвою України в контексті розвитку людського та знаннєвого капіталу від модерного суспільства початку XX ст. до суспільства знань у XXI ст.

Методологічну основу розвідки становить компаративний аналіз, який дав змогу зіставити соціально-філософські ідеї Івана Франка початку XX ст. з новітніми теоріями "знаннєвого капіталу" та "суспільства знань" XXI ст. Застосовано історико-філософський та герменевтичний методи для інтерпретації праць І. Франка в контексті відповідності сучасним викликам цифрової трансформації України та самозахисту у війні проти росії.

Концепція освіти та людського капіталу в спадщині Івана Франка

На фронтоні головного корпусу Львівського національного університету імені Івана Франка розміщено латинський напис: Patriae decori civibus educandis, у перекладі: "Освічені громадяни – окраса Батьківщини". Цей напис з'явився у 70-х роках XIX ст. на будівлі Галицького сейму, підкреслюючи важливість освіти для нації. Саме тоді Іван Франко здобував освіту в Львівському університеті. Значущість освіти філософ убачав у збереженні та переданні національної пам'яті, освоєнні природничого знання та практичних навиків співжиття в соціумі.

Освічена людина, стверджував І. Франко, спирається на інтелектуальні здобутки попередніх поколінь, і завдяки цьому має можливість починати подальшу працю від того пункту, на якому зупинилися попередники. Так відбувається поступ культури [4: 27] та розвій національного життя. Отже, освічена людина постає носієм інтелектуального досвіду попередніх поколінь, його збереження та передання наступним поколінням. Саме ця Франкова логіка є принципово близькою сучасному розумінню накопичувального характеру знань.

З'ясовуючи рівень освіти в Галичині на початку XX ст., І. Франко констатував, що вона далека від ідеалу гуманності, який лежить в основі західноєвропейського шкільництва. "Лиха доля змусила нас виростати і вчитися в краю, де завдяки шляхетському режимові наука вважається небезпечним оружжям, якого не слід давати в руки суспільності, де шкільне навчання в самім зароді затруєне конфесійними, політичними та національними пересудами, де свобідна критика виелімінувана з виховання" [7: 408].

На перший погляд, зауважував філософ, може здатися, що ідеал загальної освіченості є недосяжним. Але якщо уважно подивитися на історію людства, то воно невпинно й постійно прямує до цієї мети. Кожна людина відкрита для освіти, тож освіченість має стати власністю всіх людей, незалежно від соціального статусу та статків. На жаль, на початку XX ст. лише європейські інтелектуали усвідомили необхідність загальної освіти для кожного. Освіта – не привілей, а необхідність, яку диктує цивілізаційний поступ.

Освіта як соціальна інституція, з одного боку, володіє науковими знаннями та культурним досвідом, а з іншого – забезпечує накопичення, збереження та передання їх наступним поколінням. Знання, на думку І. Франка, це інтелектуальний потенціал суспільства, використання якого не зменшується, а зростає, якщо його масштабувати через освіту та соціальну практику. Наукова інтуїція та мисленнєвий випереджальний потенціал І. Франка виявилися у тому, що він був одним із перших українських мислителів, який сформулював ідеї, функціонально близькі до сучасної

концепції знаннєвого капіталу (knowledge capital).

Освіта, розвиваючи здібності особи, формує людський капітал, який є найважливішим ресурсом національного розвою. За І. Франком, людський капітал – це освічені та кваліфіковані працівники, які здатні ефективно застосовувати знання в промисловому виробництві на благо не лише власному добробуту, а й розвитку громади та нації.

Філософ обстоював право на національну освіту, яка б пов'язувала інтелектуальний розвиток із самостійністю нації. Бо лише національна освіта "спроможна скріплювати віру в рідний ґрунт, у силу нації, мусить відновлювати всі кращі традиції минувшини і прищеплювати до них усі кращі здобутки загальнолюдської цивілізації… Тільки така інтегральна, усестороння праця зробить нас справді чимось, зробить нас живою одиницею серед народів" [8: 224].

Модерна освіта, на думку І. Франка, потребувала книжок українською мовою. Друковане слово він уважав "підготовкою ґрунту під засів майбутньої освіти". Саме винайдення друку справило тривалий і потужний вплив на розвиток людського капіталу. Друк відкрив шлях до набуття знань широкими масами через книжки. "Великі маси людей вже не могли довгий час бути виключені від участі в спільній розумовій праці… Людська думка, розумовий розвиток … мали стати власністю всіх людей незалежно від походження, стану і маєтку" [4: 29].

Національна освіта в незалежній Україні, незважаючи на воєнний стан, формує та постійно оновлює людський капітал: знання, когнітивні навики, критичне мислення, професійні компетентності та соціокультурний досвід. Інформаційно-цифрові технології в освіті зумовили важливість комунікативних компетентностей у цифрових мережах із використанням можливостей штучного інтелекту.

За даними звіту ООН, Україна упродовж 2021–2025 років зберігає високий показник Індексу людського розвитку (ІЛР) – 0,779. Отже, людський капітал формується завдяки стійкості національної освіти з використанням новітніх технологій.

Водночас війна негативно вплинула на систему освіти через ракетно-дронові обстріли, повітряні тривоги, відключення світла та онлайн-навчання. Серйозні "освітні втрати" спричинила міграція молоді з України.

Мова як національний ідентифікатор і знаннєвий ресурс

Одним із найважливіших завдань у розвої нації, на думку І. Франка, є плекання рідної мови, письменства, освіти, науки, піднесення національної свідомості. Загальновідомо, що у 1876 р. імператор Олександр ІІ своїм указом заборонив публікувати і ввозити книги, писані українською мовою. Цей указ категорично забороняв використовувати українську мову не лише в школах, а й у художньо-мистецькій творчості.

І. Франко назвав указ 1876 р. "сухим пнем", який став не тільки завадою в освіті рідною мовою, а й засвідчив фальш, нещирість, фарисейство імперської росії. "Хто хоче справді давати іншим мужність культурного життя, той не буде у себе в дома відгороджувати 25 мільйонів людей неперелазним муром від джерела культури, яким є рідна мова" [10: 278].

Тридцять років поспіль (писано у 1906 р.) І. Франко констатував, що "українська спільність мала нагоду переконатися, що справа у к р а ї н с ь к о г о слова, у к р а ї н с ь к о г о розвою чужа для великоруської суспільності". Російська суспільність засліплена своїм державним становищем, так само, як її бюрократія. Тож, українській суспільності прийдеться вести довгу та важку боротьбу з російською суспільністю та "крок за кроком відвойовувати собі у неї право на самостійний розвій" [10: 279-280].

Мова є найважливішим національним ідентифікатором. Саме тому імперії живосилом витісняють національні мови та запроваджують імперську мову. Зросійщене чиновництво та освіта нав'язували

меншовартісність українства. Приниження, якого зазнавав український народ у складі російської імперії, для І. Франка було самоочевидним.

Історія незаперечно свідчить: імперії не вічні. Вони зазнають краху. Що ж залишається від імперій? На думку Сергія Тарадайка, більшість імперій, хоч і зникають, але залишають по собі саме мову. Тож імперською мовою й надалі послуговуються після зникнення імперії [3: 133]. І в цьому величезна небезпека денаціоналізації народу, його культури, освіти та життєсвіту.

І. Франко пророчо попереджав сучасників, що відчуження від рідної мови з неминучістю призведе до духовного спустошення. Мова – це не лише спосіб комунікації людей із людьми. Прагматик у виборі мови керується лише зручністю та можливістю комунікувати з більшим числом людей. Але українська мова містить ще й смисловий код історично-культурної тяглости етносу, його ідентифікацію. Відтак, наголошував І. Франко, "якась таємна сила в людській природі каже: ‘Pardon, т и н є м а є ш д о в и б о р у ; в якій мові вродився і виховався, тої без окаліченння своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінятися з ким іншим своєю шкірою’" [9: 265].

Не менш актуальні міркування І. Франка про значущість рідної мови натепер. Україна, вийшовши із колоніальної залежності від СРСР, як суверенна держава не позбулася зросійщення не лише в повсякденності, а й у владних структурах. Принцип вибору мови – "а какая разница" – це не лише зневага української мови, а сучасна форма приниження українства.

Данський філософ Пітер Кемп підкреслює: "Приниження – це таке ставлення, яке може дати іншому відчуття меншовартості, поранити самооцінку іншого і самоповагу культурної спільноти... Приниження руйнує наше ‘життя разом’ не лише на рівні персональних стосунків, але також на рівні соціального життя" [1: 13]. Приниження руйнує довіру в суспільстві, його здатність до самоорганізації.

Зауважимо, що населення Луганської, Донецької областей і республіки Крим жили в мовно-культурному приниженні. Вони абсолютно збайдужіли до рідної мови, історичної пам’яті та національних традицій. Не позбувшись імперської мови, значна частина населення втратила зв’язок із українською культурною ідентичністю. Понад сто років тому І. Франко попереджав: "Люди, що могли б були зробитися пожиточними діячами на рідній ниві, люди талановиті і працьовиті, перенявшися нещасною манією – міняти свою рідну мову на чужу, раптом робилися мов духово в часті спаралізовані, тратили живе чуття до живих потреб рідного народу і вимог сучасності" [9: 266].

Питання "язикового роздвоєння", над яким розмірковував І. Франко, не розв’язане в Україні дотепер. Зазначимо, що Конституція України (1996 р.) у статті 10 законодавчо зафіксувала українську мову як державну. Проте лише в 2019 р. Верховна Рада ухвалила Закон України "Про забезпечення функціонування української мови як державної". Відповідно до Закону, українська мова є обов’язковою для органів влади, судочинства, армії, поліції, а також у сферах освіти, науки, культури, медіа та охорони здоров’я. На жаль, ні публічна сфера, ні сфера обслуговування не позбулися зросійщення. Навіть терористичне захоплення росією в 2014 році Луганської й Донецької областей та республіки Крим не зумовило українізацію лівобережної України. Повномасштабна війна росії проти України розпочалася під гаслом захисту прав російськомовного населення південно-східних областей України.

Київський міжнародний інститут соціології (КМІС) із 7 травня по 3 червня 2026 р. провів опитування 1000 дорослих громадян України щодо їхнього ставлення до російської мови. Зокрема, 65% опитаних висловилися за повне усунення російської мови з офіційного спілкування на всій

території країни. Проти офіційного статусу російської мови, хоча б у власному регіоні, виступають 77% громадян. Лише 13% респондентів висловилися за те, щоб російська мова мала офіційний статус хоча б регіонально або загальнодержавно.

У сучасному суспільстві знань, на думку Н. Штера, "соціальне значення мови, писемності, книгодрукування, зберігання даних тощо полягає в тому, що вони представляють знання символічно або надають можливість об'єктивувати знання" [11: 52]. Опанування знання відбувається в мовному середовищі. Мова постає знаннєвим ресурсом. А тому міркування І. Франка не втратили своєї актуальності натепер. Адже людський капітал формується шляхом привласнення об'єктивованих знань: наукових, технологічних, правових, моральних тощо.

Філософський дискурс знаннєвого капіталу: від постіндустріальних теорій до суспільства знань

І. Франко вважав наукове знання фундаментом, на якому будується сильна, розвинена та незалежна нація. "Справжня наука повинна сповняти дві неодмінні умови: вчити нас пізнавати закони природи і вчити користати з тих законів, уживати їх у боротьбі з тією ж природою" [4: 32].

Зазначимо, що західна індустріальна цивілізація постала завдяки досягненням природничих і соціальних наук. Як зауважив Пітер Друкер, у XIX–XX ст. всі, без винятку, суспільні трансформації були зумовлені зміною функцій знання. Дійсно, спочатку знання використовували у промисловості та виробництві, спричинивши промислову революцію. Згодом знання вплинули на людські трудові ресурси, здійснивши революцію у продуктивності праці. У постіндустріальну епоху знання стали не лише головним ресурсом, а й об'єктом цілеспрямованого управління, що спричинило глибокі зміни в менеджменті та сприяло формуванню концепції управління знаннями [15].

Проте впровадження наукових здобутків в економіку та соціальні сфери життя відбувалося із часовим відтермінуванням. Економіка індустріальних країн опиралася на промисловий капітал (будівлі, матеріали, машини, технічні пристрої тощо) та енергетичні ресурси: вугілля, нафту, газ. Знання розглядали як один із ресурсів, який впливає на людський капітал, зокрема, на його ефективність.

Ситуація докорінно змінилася в 60-х роках XX ст., оскільки індустріальне суспільство трансформувалося в постіндустріальне. Його дослідження започаткували американські соціологи та економісти: Ф. Махлуп, К. Боулдинґ, П. Друкер і Д. Белл. Акцентуючи на ролі знань в інтерпретації постіндустріального суспільства, вони запропонували низку теоретичних концептів: "індустрія знань", "економіка знань", "суспільство знань", "знаннєвий капітал".

Зокрема, Фріц Махлуп проаналізував новий сектор економіки США – "індустрію знань" [17]. Індустрія знань включає в себе все, що пов'язано з виробництвом, поширенням і споживанням знань: освіту, науково-дослідні установи, медіа, культурні продукти та технології. Знання – важливий економічний ресурс, а сучасні економічні процеси значною мірою ґрунтуються на знаннях, а не лише на традиційних виробничих чинниках (таких як земля, праця та капітал). Суспільства, які активно інвестують у розробку та поширення знань, у змозі швидше досягти високих темпів економічного зростання та технологічних інновацій. До того ж, економіки, що орієнтовані на знання, потребують спеціалізованої інфраструктури та механізмів для забезпечення ефективного обміну знаннями. Відтак відбувався перехід від старих виробничих моделей до нових, орієнтованих на інтелектуальну працю [17].

Згодом американський соціолог Кеннет Боулдинґ дослідив нову роль знань як економічного ресурсу в умовах швидких технологічних змін. "Економіка знань" – це не тільки інтелектуальна праця та наукові

досягнення, а й система ідей, що слугує основою для створення нових соціальних інститутів і вдосконалення їхньої структури. На думку К. Боулдинґа, основною рушійною силою у суспільстві, заснованому на знаннях, є продукування нових ідей. Інноваційні технології та наукові досягнення є частиною ширшого процесу, де більш важливу роль відіграють інститути, що сприяють обміну знаннями, зокрема, університети, дослідницькі центри та корпорації. Отже, за К. Боулдинґом, "суспільство, засноване на знаннях" – це не лише інтелектуальний поступ, але й новий спосіб організації економічних і соціальних відносин, де знання стає основним чинником економічного зростання, добробуту та суспільної стабільності [13].

Зазначимо, що вперше термін "суспільство знань" (*knowledge society*) увів у науковий обіг американський економіст і соціолог, соціальний філософ Пітер Друкер. Концепцію "суспільства знань" П. Друкер аналізує у праці "Епоха розриву" (1969), де він досліджує зміни, які відбуваються в економіці, праці та соціальній структурі під впливом науково-технічного знання, що визначає конкурентоспроможність організацій і держав [16].

Для П. Друкера суспільство знань – це економічна система нового взірця, в якій знання стає головним ресурсом виробництва і капіталом організацій [15]. Він автор концепту "знаннєвий капітал", під яким розуміє таку економічну систему, в якій виробництво, управління та застосування знань витісняє традиційні форми капіталу та праці як рушіїв економічного зростання.

Зміст концепту "знаннєвий капітал" розширив Деніел Белл. У постіндустріальному суспільства, на думку Д. Белла, зростає роль теоретичного знання. Його формалізація та кодифікація в абстрактних системах символів може бути використана для інтерпретації різноманітних сфер досвіду, що змінюються. Будь-яке сучасне суспільство живе за рахунок інновацій і соціального контролю за змінами, воно намагається передбачати майбутнє і здійснювати планування. Тож зміна в усвідомленні природи інновацій робить вирішальним теоретичне знання [12].

Варто наголосити, що Д. Белл розглядав знання як стратегічний ресурс, який забезпечує економічне зростання, інновації та соціальні зміни. Він стверджував, що в новій постіндустріальній ері основним ресурсом стає не праця або капітал, а інтелектуальна діяльність, зосереджена в університетах, наукових установах та аналітичних центрах.

Дослідження М. Кастельса показали, що з появою Інтернету сучасна світова економіка характеризується майже миттєвим рухом та обміном інформацією, знаннями, капіталом і культурними повідомленнями [14]. Це означає, що знаннєва економіка у XXI ст. функціонує в інформаційно-комунікативних мережах, а знаннєвий капітал реалізує свій потенціал на глобальних платформах: Amazon, Alphabet, Google, Facebook, Microsoft тощо. Мережеві платформи надають доступ до знань, їх поширення та використання.

Загальновідомо, що суспільство знань зазнало найглибших змін завдяки революції в інформаційно-комунікаційних технологіях. "З економічної точки зору, – зазначає Н. Штер, – знання є *неконкурентним* товаром (тобто легко поширюваним і не вичерпується при використанні – а заборона іншим людям користуватися ним може бути затратною або навіть неможливою, як у випадку з науковими відкриттями, опублікованими новинами або оцифрованою музикою)" [11: 53].

І. Франко як попередник концепції "знаннєвого капіталу"

Модерне суспільство початку XX ст. продукувало та накопичувало знання як спільний ресурс соціально-економічного розвитку. Для І. Франко наукове знання – це суспільне благо, яке має бути доступним для кожного. Для І. Франка знання не лише економічний ресурс, оскільки воно має етичний,

культурний і національний виміри. Знання повинно не лише збільшувати продуктивність, а й забезпечувати свободу людини, розвиток громади та здатність нації самостійно визначати своє майбутнє. Тому для національного розвою так важливо не лише накопичення знань, а їх передача наступним поколінням. Доступність освіти – це інвестиції в майбутнє. На жаль, імперське російське мислення не допускало думки про навчання та освіту українців. Адже освічені люди здатні змінювати світ.

Інтелігентних людей, наголошував І. Франко, не задовольняє сам поступ науки і мистецтва. Вони мають бути власністю всіх людей, слугувати їхньому розвитку та добробуту. Окрім того, наука і мистецтво мають утверджувати почуття милосердя, любові до людей і справедливості як основи щасливого життя. Повноту щасливого життя людина досягає тільки в співжитті з іншими людьми, в родині, громаді, нації. "Скріплення, утончення того почуття любові до інших людей, до родини, до громади, до свого народу – отсе основна підвалина всякого поступу; без неї все інше буде лише мертве тіло без живої душі в ньому" [6: 345].

Національна стійкість України (навіть в умовах війни) значною мірою базується на доступності якісної освіти та наявності кваліфікованих кадрів (інженерів, програмістів, науковців, аналітиків тощо), здатних створювати, адаптувати та ефективно використовувати нові знання.

Відтак у суспільстві знань, відліком якого вважають 90-ті роки XX ст., "інвестиції в людський капітал не тільки перевищують інвестиції в фізичний капітал, але й інвестиції в людський капітал стають більш продуктивними й прибутковими, ніж інвестиції в фізичний капітал" [11: 103].

Водночас наукове знання дає мисленнєву свободу людині, можливість аргументованого інтелектуального вибору та раціональності дій. Цю ідею вагомості наукового знання для кожної людини філософ прагнув донести до свідомості загалу та перевести її в практичну площину. За І. Франком, наука має стати корисною працею для суспільства. Бо народ тільки тоді зможе "досягти щастя і свободи, коли всі будуть вченими працівниками, тобто коли кожний буде розвинутий розумово, по можливості якнайвсебічніше, і коли кожен буде у змозі використовувати свої сили на добро для загалу і на добро своє власне. Ідеал той, правда, ще далекий і декому може здатися недосяжним або фантастичним" [4: 33]. Однак саме ідеали мобілізують і згуртовують людей для їх втілення та піднесення розумово-інтелектуального рівня від покоління до покоління. Для І. Франка національний ідеал України – це спільна програма дій для всіх, яка спрямована у майбутнє. Власне бажане майбутнє надихає солідаризуватися задля його здійснення.

Національний розвій, на погляд І. Франка, не зводиться лише до економічних потреб. Тим більше життя не зводиться до їх задоволення. Народ прагне до потреб та ідеалів суспільності: політичних, культурних, духовних. За І. Франком, ідеал індивідуального життя є головним рушієм у сфері матеріальної виробництва. Він надихає людей до відкрить, пошукувань, наполегливої праці, служби тощо. Водночас, ще більше значення має ідеал у сфері суспільного і політичного життя. "А тут синтезом усіх ідеальних змагань, будовою, до якої повинні йти всі цеглини, буде ідеал повного, нічим не в'язаного і не обмежуваного (крім добровільних концесій, яких вимагає дружнє життя з сусідами) життя і розвою н а ц і ї" [5: 284].

Російсько-українська війна стала радикальним випробуванням здатності українського суспільства боронити свою незалежність заради майбутнього. Понад сто років тому Х. Ортеґа-і-Ґасет окреслив екзистенційну потребу в захисті національного суверенітету. "Якби нації складалися тільки з минулого і сучасного, ніхто не став би обороняти її в разі нападу… Ми хочемо, щоб наша нація існувала в майбутньому. Заради цього ми стаємо в її обороні, а не в ім'я крові, мови чи спільного минулого. Боронячи нашу

державу, ми обороняємо наше завтра, а не наше вчора" [2: 127].

Знаннєвий капітал України в умовах воєнного стану та цифрової трансформації

Інтелектуальне й творче життя високорозвинених країн, у тому числі й України, в першій чверті XXI ст. реалізувалося в умовах формування "суспільств знання". Як зазначає німецький філософ Ніко Штер, конститутивним принципом сучасних суспільств знань, їх організуючим началом стають науково-технічні знання, прагматично корисні та соціально впливові на всі сфери життя. Суспільство знань характеризує зростаюче значення "*капіталу, заснованого на знаннях…*, який є життєво важливим для стійкої економіки, що базується на знаннях, та тривалого економічного зростання" [11: 46].

Сьогодні Україна є одним із європейських лідерів у розвитку інформаційно-комунікативних технологій і цифрових послуг. Доступність швидкісного інтернету, сучасних комп'ютерних мереж та цифрових платформ для миттєвого обміну інформацією характеризують знаннєвий капітал у сучасній Україні. Понад те, російсько-українська війна прискорила нарощування знаннєвого капіталу в оборонних технологіях. Його потуга виявна у військовому асиметричному спротиві ворогові, що переважає чисельністю.

Звичайно, І. Франко не міг передбачити появу високих технологій. Проте його ідея доступу до знань та їх значущість у емансипації людини не втратила своєї актуальності. Саме в суспільстві знань, прогнозована Франкова ідея свободи людини через освоєння знань, зреалізована не лише в освітньо-правовому вимірі, а й у соціально-економічному.

Як доводить Н. Штер, розширення доступу до знань слугує не лише зростанню рівня добробуту, а головно – емансипації громадян, звільненню людини від жорсткої залежності від традиційних соціальних і економічних ієрархій [11: 58].

Безперечно, наукові знання, – стверджує Н. Штер, – є "дороговказом людських дій у всіх сферах нашого суспільства". Знання – це не тільки "ключ і доступ до таємниць природи і людської поведінки", а передовсім "чинник формування світу". Ця безпрецедентна важливість наукового знання конституює "ідентичність сучасного суспільства", в якому найціннішим ресурсом сьогодення є знання [11: 9; 42].

На жаль, цей новий – знаннєвий вимір ідентичності українського суспільства демонструє свою потугу в умовах російсько-української війни. Знаннєвий капітал докорінно змінив технологію війни (БПЛА, РЕБ, Starlink). Захист національного суверенітету України зумовив розвиток людського капіталу: військових, науковців, винахідників, ІТ-спеціалістів, експертів, медійників та інших. Науково-технологічні знання, інформаційно-комунікативні технології, які мали би працювати на соціокультурний розвій України, переорієнтовано на військову прагматику. Знаннєвий капітал і високі технології, якими володіє Україна, посилюють потенціал її національної стійкості.

Сьогодні знання важливі не лише тоді, коли вони перетворюється на технології й слугують потребам соціальної дії. Вони виробляються не лише в контексті винаходів та фундаментальних обґрунтувань, але й у контексті оцінки наслідків їх застосування, позаяк вони мають глобальний характер. Тож, інтелектуальний поступ має узгоджуватися з моральною відповідальністю, щоб упередити та уникнути катастроф.

Суспільства знань ґрунтуються на цифрових технологіях, які кардинально змінюють наш світ. Вони пропонують величезні потенційні переваги для добробуту та розвитку людей і суспільств, а також для нашої планети. Оволодіння цифровими технологіями – це нарощування знаннєвого капіталу й розвиток людського капіталу. Проте наголошено в "Пакті майбутнього", реалізувати потенціал цифрових

технологій можливо лише завдяки відповідальному та етичному використанню науки, технологій та інновацій, керуючись принципами рівності та солідарності; справедливій цифровій співпраці; подоланні наукових, технологічних та інноваційних розбіжностей, включаючи цифрові розбіжності, всередині країн та між ними [18: 53].

Незважаючи на цифровізацію та знаннєво-моделюючу ідентичність соціальної дійсності, суспільства знань не стають уніфікованими. Навпаки, інтерсуб'єктивні способи соціальної дії, застосування знання враховує як глобальний, так і національно-культурний контекст. Як наголошує Н. Штер: "Світ відкривається, зміщуються віросповідання, стилі й товари, але *стіни між переконаннями про те, що є священним, не руйнуються*. Значення часу і місця розмивається, а кордони залишаються" [11: 43]. Це кордони ідентичності, які окреслює символічно об'єктивоване знання. Воно репрезентує культурний ресурс суспільства, використання якого має тенденцію до зростання людського капіталу. Дійсно, завдяки цифровізації у націй-держав з'являються нові форми доступу до знань і нові способи самореалізації. Суспільство знань орієнтує на інтелектуальне привласнення об'єктивованого знання як сукупності компетенцій і навичок здатності до соціальної дії. Знання володіють *потенційною силою* реалізації залежно від конкретних соціальних та інтелектуальних умов. Саме тому людський капітал є вартістю суспільства знань, його антропологічною константою та запорукою національного розвою.

Висновки. Іван Франко був одним із перших українських мислителів, який сформулював ідеї, близькі до сучасної концепції знаннєвого капіталу (knowledge capital). Евристичний потенціал знання, на якому наголошував І. Франко, найповніше виявний у суспільстві знань. Більша частина знання є об'єктивована й оцифрована. Це розширює можливості розвитку людського капіталу шляхом привласнення знання, включення їх у навички та компетенції. Ідеї І. Франка про інтелектуальний потенціал національної освіти, наукових і світоглядно-етичних знань модифікуються в концепт знаннєвого капіталу XXI ст. Суспільство знань відкриває безпрецедентні можливості для розвитку та свободи особистості. Україна, стратегічно інвестуючи в освіту, науку та технологічні новації, розбудовує знаннєву економіку, її конкурентоспроможність і сталість національного розвою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кемп П. Переосмислення філософії як сили слова. *Вісник Львівського університету. Серія Філософські науки*. 2008. Вип. 11. С. 7–14.
2. Ортеґа-і-Ґасет Х. Бунт мас. *Вибрані твори*. Київ: Основи, 1994. С. 15–139.
3. Тарадайко С. Відхід імперії. *Філософська думка*. 2022. № 3. С. 132–138.
4. Франко І. Наука та її взаємини з працюючими класами. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. С. 24–40.
5. Франко І. Поза межами можливого. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. С. 276–285.
6. Франко І. Що таке поступ? *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. С. 300–376.
7. Франк І. Одвертий лист до галицької української молодежі. *Зібрання творів: у 50 т.* Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45. Філософські праці. С. 401–408.
8. Франко І. З кінцем року. *Мозаїка*. Львів: Каменяр, 2001. С. 221–230.
9. Франко І. Двоязичність і дволичність. *Мозаїка*. Львів: Каменяр, 2001. С. 263–277.
10. Франко І. Сухий пень. *Мозаїка*. Львів: Каменяр, 2001. С. 278–282.
11. Штер Н. *Сучасні суспільства знань*. Київ: Університетська книга, 2024. 200 с.

12. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Special anniversary ed. with a new foreword by the author. New York: Basic Books, 1999. 507 p. URL: https://archive.org/details/comingof postindu00bell0/page/n1/mode/2up (дата звернення: 17.09.2025).

13. Boulding K. The Economics of Knowledge and the Knowledge of Economics. *The American Economic Review*. 1966. Vol. 56. № 1/2. P. 1–13. URL: https://www.jstor.org/stable/1821262 (дата звернення: 01.09.2026).

14. Castells M. The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. 2nd ed. Malden, M A; Oxford, UK: Blackwell, 2009. 656 p. URL: https://deterritorialinvestigations.wordpress. com/wp-content/uploads/2015/03/manuelcastells_the_rise_of_the_network_ societybookfi-org.pdf (дата звернення: 07.09.2025).

15. Drucker P. Post-Capitalist Society. New York: HarperCollins Publishers, 1995. 232 p. URL: https://www.sciencedirect.com/book/9780750609210/post-capitalist-society (дата звернення: 05.09.2025).

16. Drucker P. The Age of Discontinuity. Elsevier Ltd, 1969. 371 p. URL: https://ia801406.us.archive.org/11/items/in.ernet.dli.2015.118914/2015.118914.The-Age-Of-Discontinuitytext.pdf (дата звернення: 14.09.2025).

17. Machlup F. The Production and Distribution of Knowledge in the United States. Princeton, N. J., 1962. 416 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=kp6vswpmpjoC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (дата звернення: 12.09.2025).

18. Pact for the Future, Global Digital Compact and Declaration on Future Generations. 2024. URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sotf-pact_for_the_future_adopted.pdf (дата звернення: 05.08.2026).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kemp, P. (2008). Pereosmyslennia filosofii yak syly slova. [Reimagining Philosophy as the Power of the Word]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia Filosofski nauky*. Vyp. 11. S. 7–14 (in Ukrainian).

2. Ortega y Gasset, J. (1994). Bunt mas. [The Revolt of the Masses]. *Vybrani tvory*. Kyiv: Osnovy. S. 15–139 (in Ukrainian).

3. Taradaiko, S. (2022). Vidkhid imperii. [The Departure of the Empire]. *Filosofska dumka*. № 3. S. 132–138 (in Ukrainian).

4. Franko, I. (1986). Nauka ta yii vzaiemyny z pratsiuiuchymy klasamy. [Science and Its Relationship with the Working Classes]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi. S. 24–40 (in Ukrainian).

5. Franko, I. (1986). Poza mezhamy mozhlyvoho. [Beyond the Possible]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi. S. 276–285 (in Ukrainian).

6. Franko, I. (1986). Shcho take postup? [What Is Progress?]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi. S. 300–376 (in Ukrainian).

7. Franko, I. (1986). Odvertyi lyst do halytskoi ukrainskoi molodezhi. [An Open Letter to Galician Ukrainian Youth]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t.* Kyiv: Naukova dumka. T. 45. Filosofski pratsi. S. 401–408 (in Ukrainian).

8. Franko, I. (2001). Z kintsem roku. [As the Year Comes to an End]. *Mozaika*. Lviv: Kameniar. S. 221–230 (in Ukrainian).

9. Franko, I. (2001). Dvoiazychnist i dvolychnist. [Bilingualism and Duplicity]. *Mozaika*. Lviv: Kameniar. S. 263–277 (in Ukrainian).

10. Franko, I. (2001). Sukhyi pen. [A Dry Stump]. *Mozaika*. Lviv: Kameniar. S. 278–282 (in Ukrainian).

11. Stehr, N. (2024). Suchasni suspilstva znan. [Modern Knowledge Societies]. Kyiv: Universytetska knyha (in Ukrainian).

12. Bell, D. (1999). The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting. Special anniversary ed. with a new foreword by the author. New York: Basic

Books. URL: https://archive.org/details/comingof postindu00bell0/page/n1/mode/2up (last accessed: 17.09.2025) (in English).

13. Boulding, K. (1966). The Economics of Knowledge and the Knowledge of Economics. *The American Economic Review*. Vol. 56. № 1/2. P. 1–13. URL: https://www.jstor.org/stable/1821262 (last accessed: 01.09.2026) (in English).

14. Castells, M. (2009). The Rise of the Network Society. The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I. 2nd ed. Malden, M A; Oxford, UK: Blackwell. URL: https://deterritorialinvestigations.wordpress. com/wp-content/uploads/2015/03/manuelcastells_the_rise_of_the_network_ societybookfi-org.pdf (last accessed: 07.09.2025) (in English).

15. Drucker, P. (1995). Post-Capitalist Society. New York: HarperCollins Publishers. URL: https://www.sciencedirect.com/book/9780750609210/post-capitalist-society (last accessed: 05.09.2025) (in English).

16. Drucker, P. (1969). The Age of Discontinuity. Elsevier Ltd. URL: https://ia801406.us.archive.org/11/items/in.ernet.dli.2015.118914/2015.118914.The-Age-Of-Discontinuitytext.pdf (last accessed: 14.09.2025) (in English).

17. Machlup, F. (1962). *The Production and Distribution of Knowledge in the United States*. Princeton, N. J. URL: https://books.google.com.ua/books?id=kp6vswpmpjoC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (last accessed: 12.09.2025) (in English).

18. *Pact for the Future, Global Digital Compact and Declaration on Future Generations*. (2024). URL: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sotf-pact_for_the_future_adopted.pdf (last accessed: 05.08.2026) (in English).

Receive: September 11, 2026
Accepted: September 28, 2026